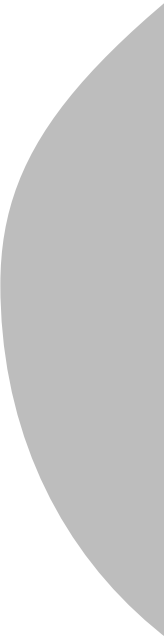

Textológia és interpretáció a régi magyar irodalomban
Tanulmányok Orlovsky Géza emlékére

TEXTOLÓGIA ÉS INTERPRETÁCIÓ

a régi magyar
irodalomban

Szerkesztette

Kiss Farkas Gábor

Pesti Brigitta

Hajdu Ildikó

közreműködésével

*Tanulmányok
Orlovszky Géza
emlékére*

ELTE BTK Magyar Irodalom-
és Kultúratudományi Intézet
Régi Magyar Irodalom Tanszék
Budapest

A kötet megjelenését
az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzatának Tudományos Pályázata
és az ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Kutatócsoport (hece.elte.hu)
támogatta.

Köszönjük Török H. Luca szerkesztésben nyújtott segítségét.

Könyvünk a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5
Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

ISBN 978-963-489-404-9

Fotó: Bodnár Kriszta

Tartalom

MEGEMLÉKEZÉSEK

MONOK ISTVÁN: <i>Orlovszky Gézára emlékezve</i>	11
HORVÁTH IVÁN: <i>Ő</i>	13
KISS FARKAS GÁBOR: <i>Emlékezés Orlovszky Gézára (1960–2017)</i>	15

TANULMÁNYOK

S. SÁRDI MARGIT: <i>Az ephesusi özvegy: Egy kispikái szüzsé forma- és funkcióváltása</i>	21
KOVÁCS ANNAMÁRIA: <i>A Königsbergi Töredék és Szalagjai kapcsolata az őrzőkódexszel</i>	47
BIBOR MÁTÉ JÁNOS: <i>A zirci Ciszterci Műemlékkönyvtár ősnymtatványgyűjteményének története</i>	54
EKLER PÉTER: <i>Adatok, megjegyzések Augustinus Moravus Olomucensis és Joachim Vadianus kapcsolatához</i>	64
SZILÁGYI EMŐKE RITA: <i>Borkultúra a 16. század eleji Magyar Királyságban</i>	74
SEBESTYÉN ÁDÁM: <i>„Pusztaságnak iszonyúsága”: Az Antikrisztus Telegdi Miklós prédikációiban</i>	82
LACZHÁZI GYULA: <i>Érzelmi hatás és szubjektivitás a kora újkori költészetben</i>	94

TARTALOM

KÖSZEGHY FERENC: <i>Cser s babérkoszorú:</i> <i>Balassi Bálint szerelmi költészetének 19. századi recepciótörténete</i>	113
VARGA LILLA: <i>Johannes Secundus hatása Balassi ciklusszerkesztésére</i>	133
LOVAS BORBÁLA: <i>Panicus terror:</i> <i>A mezőkeresztési csata korabeli forrásokban</i>	143
FÖRKÖLI GÁBOR: <i>A várnai csata mint az emlékezet helye:</i> <i>Vallás és háború Magyaritól Zrínyiig</i>	158
SZÜCS KATA ÁGNES: <i>Lipsius mint hagiográfus?</i> <i>Árpád-házi Szent Erzsébet életrajza Justus Lipsius életművében</i>	176
BENE SÁNDOR: <i>Relatív bizonyosságaink:</i> <i>Orlovsky Géza Zrínyi-kiadásának tudománytörténeti pozíciója</i>	193
NAGY LEVENTE: <i>Zrínyi, Montecuccoli és a tevenyakú tatár</i>	213
BENE ILDIKÓ MÁRIA: <i>„Egy szeretettel lángozó igaz szív...”:</i> <i>Zichy Péter és az arisztokratikus szerelmi költészet a 17. század végén</i>	227
PESTI BRIGITTA: <i>Kelet és nyugat között: A török ellenség képe</i> <i>a 18. század második felében a bécsi udvarban és magyar környezetében</i>	240
BORIÁN ELRÉD: <i>Faludi Ferenc: A' Pipáru.</i> <i>Textológia és a Faludi-kötet kompozíciója</i>	260
<i>A szerzők</i>	269

BENE SÁNDOR

*Relatív bizonyosságaink**

ORLOVSZKY GÉZA ZRÍNYI-KIADÁSÁNAK TUDOMÁNYTÖRTÉNETI POZÍCIÓJA

A modern Zrínyi-filológia máig hivatkozott, az azóta megjelent feldolgozásoknak szilárd alapot vető két nagy teljesítménye Széchy Károly ötkötetes Zrínyi-monográfiája (1896–1902)¹ és Négyesy László kritikai igényű *Syrena*-kiadása (1914).² A kettő közötti ellentétre (pontosabban a két tudós közötti látens konfliktusra) elsőként és eddig egyedülként Orlovszky Géza mutatott rá, s az ő 2015-ben megjelent *Syrena*-„forráskiadása” tulajdonképpen az ebből adódó következtetések levonásának is tekinthető.³ Az alábbiakban az általa felhozott textológiai érveket a kötetkompozíció sorsát meghatározó értelmezések tágabb filológiai kontextusában igyekszem elhelyezni. A recepciótörténeti áttekintés előrevethető tanulsága: a pozitívista bizonyosságok megingatása felértékeli a relatív tudást; a szilárdnak hitt filológiai tények megkérdőjelezése nem azok létezésének elvi tagadásához, hanem státusuk újradefiniálásához vezet. „A szövegmegértés folyamatának nincs elkülönített filológiai és hermeneutikai szakasza” – írta Orlovszky.⁴ Kevesen tudták nála jobban, hogy ennek a paradoxonnak a Zrínyi-életmű befogadástörténeténél aligha van jobb példája a magyar irodalomban.

Az esztétikum biografizálása: Toldy, Széchy, Négyesy

A kiadás- (és értelmezés-)történet korai szakaszával itt nincs módomban kimerítően foglalkozni. Ráday Gedeon, Döbrentei Gábor, Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc eszmecseréinek, olykor vitáinak közös nevezője az volt, hogy a modern (megújítandó)

* A tanulmány a KRE BTK „Sztocizmus és a modernség hagyománya a magyar irodalomban” című kutatócsoport projektjének (20683 B 800) támogatásával készült.

¹ SZÉCHY Károly, *Gróf Zrínyi Miklós*, 5 köt. (Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1896–1902).

² GRÓF ZRÍNYI Miklós, *Művei*, kiad. NÉGYESY László, A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtára 14/1 (Budapest: Franklin, 1914), 1: *Költői művek*. (A továbbiakban: NÉGYESY, *Zrínyi*.)

³ ZRÍNYI Miklós, *Költői művei*, 1. kötet: *Források*, s. a. r., bev. ORLOVSZKY Géza, Zrínyi-könyvtár 6/1 (Budapest: ELTE BTK, 2015). (A továbbiakban: ORLOVSZKY, *Zrínyi*.)

⁴ ORLOVSZKY Géza, „A régi magyar textológia helyzetéről”, *Irodalomtörténet* 35/85, 3. sz. (2004): 331–344, 332.

magyar irodalom közvetlen hagyománya, amelyhez visszanyúlni lehet és érdemes, Zrínyi költészete. Ennek talán legerősebb víziója testesült meg Kazinczy új korszakot nyitó 1816. évi kiadásában, amelynek radikális újítása a kötet narratív szerkezetének megszüntetése volt. Zrínyi morális, politikai és teológiai kérdéseket feszegető lírai elbeszélését (amelynek lélektörténeti narratívájában az eposz maga is csak egy állomást képezett)⁵ Kazinczy a tiszta műfajiság poétikai rendezőelvével helyettesítette. Eredeti tervei szerint⁶ a lírai versek „két könyvét” követte volna a kiadásban *A' Zriniász vagy az ostromlott Sziget*;⁷ ez végül fordított sorrendben valósult meg, az eposz után következett a lírai anyag közlése, de az új szerkezet ugyanúgy érzékeltette, mint a korábban elképzelt rend, hogy a műfaji hierarchia, s ezzel az életmű csúcsára az eposz került, a líra ahhoz képest másodlagos jelentőségűvé vált.⁸

Az 1816-os Zrínyi-kiadás után majdnem négy évtizedet kellett várni a következőre,⁹ ez azonban már nem költői víziókat, hanem tudományos eredményeket prezentált. Mint a címlapon olvassuk: „Eredeti kéziratok és kiadások után [...] szerkeszték Ka-

- ⁵ Vö. BENE Sándor, „Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklós: A kötetkompozíció”, *Irodalmi Magazin* 2, 4. sz. (2014): 47–50; Uő, „A költő Zrínyi Miklós”, in *Zrínyi-album*, szerk. HAUSNER Gábor (Budapest: Hadtörténeti Múzeum–Zrínyi Katonai Kiadó, 2016), 174–248.
- ⁶ A közlés felügyeletét Kazinczy – a Trattner Jánossal támadt konfliktusa után – Helmecey Mihályra bízta; a sorrendről végül maga a kiadó döntött; a történetet részletesen ismertetem: BENE Sándor, *A harmadik szírián: Zrínyi Miklós költészete* (Budapest: Gondolat–Osiris, 2021), 46–47.
- ⁷ A Kazinczy-féle címadásokról: FAZEKAS Sándor, „»Obsidio Szigetiana«: Meditáció a Zrínyiász magyar címadásáról”, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 29 (2006): 59–63; újabb, bővített változata: Uő, „»Az ostromlott Sziget«: Zrínyi eposzának címadása”, *Anyanyelvi Kultúrákövetés* 1 (2012), hozzáférés: 2019. 09. 30, <http://journal.ke.hu/index.php/akk/article/download/194/2863/>.
- ⁸ A kiadás a címlapján egy évvel későbbi évszámot tüntet fel: [ZRÍNYI Miklós], *Zrínyinek minden munkáji*, szerk. KAZINCZY Ferenc, 2 kötet. (Pest: Trattner, 1817), a megjelenés azonban jóval korábbi; vö. Döbrentei Gábor levelét Kazinczyhoz, 1816. november 17-én, melyben azt írja: „Forgattam már az álatalad kiadott Zrínyit”: KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, közlése VÁCZY János (Budapest: MTA, 1903), 14:441 (Kazinczy november 30-án kelt válasza uo., 454. A vállalkozás szélesebb kontextusáról: KISS Farkas Gábor, „Kazinczy Zrínyi-jegyzeteiről”, *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve* 10 (1999): 255–259; SZILÁGYI Márton, „Adalékok Kazinczy Ferenc Zrínyi-kiadásának jelentőségéhez (Zrínyi Miklós rekanonizációja a 18. század végi, 19. század eleji irodalomban)”, *Széphalom* 22 (2012): 85–91. A hagyatékban fennmaradt anyag közlése: BÉKÉSI Gábor és SVÁB Antal, „Kazinczy Zrínyi-jegyzetei”, *Széphalom* 10 (1999): 260–288. Lásd még BÉKÉSI Antal, „A »mandátum kiadója«: Kazinczy Ferenc szövegkiadói tevékenységének (újra)értékelése”, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* 14, 1. sz. (2011): 5–23; Uő, „Csokonai megvalósult tervezete: Kazinczy Zrínyi-kiadása”, *Irodalomismeret* 10, 1–2. sz. (1999): 221–227.
- ⁹ Nem számoljuk Székács Pál mindenben (elrendezésben, az *Áfium* közlésében) Kazinczyt követő 1847-es kiadását: ZRÍNYI Miklós, *Minden munkáji*, kiad. SZÉKÁCS Pál, 2 kötet. (Pest: Trattner, 1847) – a Trattner-cég ezzel többet rontott, mint javított a szövegen, vö. BADICS Ferenc, „Bevezetés”, in Gróf ZRÍNYI Miklós, *Költői művei*, s. a. r. SZÉCHY Károly és BADICS Ferenc (Budapest: MTA, 1906), XIX–XX. (A kiadás a továbbiakban: SZÉCHY–BADICS, *Zrínyi*.) Lásd még NÉGYESY, *Zrínyi*, 364.

zinczy Gábor és Toldy Ferenc”.¹⁰ A versanyagot gondozó Toldy Ferenc nyilván tudomással bírt Kazinczy egykori szándékáról, s talán annak tisztelettel adózva fordította meg az 1816-os kiadás sorrendjét, előre vetvén a lírai verseket. Ezzel egyfelől az eposz különállását, önállóan olvasandó voltát hangsúlyozta, mint az előd és mester. Ugyanakkor a *Szigeti veszedelmet* (melynek ez a kiadás rögzíti, Zrínyi előszavából elvonva, az azóta elfogadottá vált címét) a felcserélt, líra-eposz sorrenddel mintegy a belső írói fejlődéstörténet beérkezési pontjává tette, azaz kronologizálta, „cselekményesítette” az eredetileg esztétikai szempontú struktúrát.

Az eposz ebben a kiadásban magához vonzotta a *Dedicatiót* és *Az olvasónak* című előszót, s az így tömbösített részt logikusan zárja le a *Peroratio* (Toldy ezzel elvetette Kazinczy címjavaslatát, a „Berekesztés”-t). Így, ha lehet, még inkább leválik a líra a kötet magjáról. De a lírai tömb sem maradt érintetlen. A címadások közül több is a történeti hűség javára módosul: a Kazinczy-féle „Felülírások” az *Epigrammák* gyűjtőcím alá kerül, a *Vadász és Viola (Fantasia poetica I)* a tartalomnak inkább megfelelő *Tityrus és Viola* címet kapja. Megszűnik – funkcióját vesztvén – a líra „két könyvre” tagolása, az *Arianna sírása* pedig előbbre kerül, mint a Kazinczy-kiadásban: a két *Viola*-idill mögé.¹¹ A Toldy-kiadás rendje a következő (az általa adott címekkel és alcímekkel):

Elegyes költemények

A vadász (Idyllum, az hol egy vadász Violának kegyetlenségéről panaszkodik)

Violához (Idyllum)

Arianna sírása

Tityrus és Viola

Vadász és Echo (Idyllum)

Orpheus keserve (Orpheus az szép Eurydice után futván, Eurydicét egy vipera megcsípte, az mely mérges sebben meg-holt Eurydice. Így siratta Orpheus)

Orpheus Plútónál (Ez után következik, miként könyörgött pokolban Plútónak, hogy Eurydicét kiadja, meg is nyerte, de oly privilégiummal, hogy vissza ne nézzen. De ő mikor vitte volna, meg nem tűrhette hogy rá ne tekintett volna, azért ismét eltűnt előtte Eurydice)

Epigrammák

Atilla

Buda

Szigeti Zrínyi Miklós

Déli Vid, Sarkovich

¹⁰ G. ZRÍNYI Miklós, *Munkái*, szerk. KAZINCZY Gábor és TOLDY Ferenc (Pest: Emich és Eisenfels, 1852).

¹¹ Ezt a kompozicionális változtatást talán a narrativizáló logika sugallta: a vers megjelenítette konfliktus után a szerelmeseknek még ki is kellett békülniük – ami a *Fantasia poetica* két darabjában annak rendje-módja szerint meg valósul. Ezen a kis darabon tehát visszatér az eredeti *Syrena* sorrendje.

*Radivoj és Juranich vajdák**Farkasich Péter**Feszületre**Szigeti veszedelem tizenöt énekben**Dedicatio**Az olvasónak*

[Az eposz szövege, I–XV. ének]

Peroratio (A költő halhatatlanságot ígér magának munkája után)

Toldy, egyetemi előadásainak irodalomtörténeti monográfiává átdolgozott kiadásában, utódainál sokkal nagyobb irodalmi érzékenységgel jár el, mikor az idill műfaj választását azzal indokolja, hogy Zrínyi így éppenséggel distanciát teremtett saját érzelmi hullámzásaitól. Szó szerint érti ugyan az invokáció „iffiú elmével” kijelentését, de „a szerelemnek édes verseit”, melyekre itt utalás történik, nem a *Syrena*-kötet idilljeivel azonosítja, hanem elveszett vagy megsemmisített ifjúkori költeményeknek tekinti őket. Mint bán és hadvezér, Zrínyi feltehetően „állásához nem illő játékoknak ítélte” korai próbálkozásait, mivel „ezekben saját szíve érzéseit fejezte ki; míg az újabbakban az idill formáját választván, vadászai és pásztorai személyébe rejtezhetett”.¹² Ezek után az idillek ismertetését nem köti életrajzi megfelelésekhez (még a kézenfekvő Eurydice-Eusébia azonosításról is lemond), s tisztán poétikai szempontból értékeli az ekhós vers nótabetétjeit, vagy a *Feszületre* „egélyes buzgóságát” (a verset régi vallásos költészetünk legszebb darabjának tartva).¹³ Mindazonáltal ez a későbbi értelmezés nem írta felül a korábbi kiadást: az új „Zrínyi-összes” tág teret nyitott a „petőfiesítő”, minden fiktív elembe biográfiai megfeleléseket kereső olvasásmód számára.¹⁴

S aminek jönnie kellett, jött is. Az esztétika biografizálásának legfőbb akadályá az eredeti *Syrena*-kompozícióban az volt, hogy az *Arianna sírása* s főként a cím nélküli pásztoridill-kompozíció („Az vadász elnyugszik ...”; „Te ki gyönyörködöl ...”) az eposz mögé került. Hogyan lehet akkor az eposzt mint csúcspontot bemutatni, ha utána folytatódik a lírai kompozíció? A pozitívista tudományosság valódi csúcsteljesítménye, a kolozsvári egyetemi tanár Széchy Károly ötkötetes Zrínyi-monográfiája (*Gróf Zrínyi Miklós a költő, 1620–1664*) azóta is nehezen felülmúlható kísérletet tett a nehézségek elhárítására.¹⁵ A Széchy kutatását irányító vezérelv, az eredetiség, az originalitás romantikus elve, amely az átvett idegen minták és a kifejezendő magyar tartalom viszonyában

¹² TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története Zrínyitől Kisfaludy Sándorig* (Pest: Heckenast, 1854), 53.

¹³ Uo., 55.

¹⁴ Az eljárás részletes jellemzését lásd BENE Sándor, „Szirének a térképen: Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter és az irodalomtörténet földrajza”, in *Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*, szerk. PADÁNYI József, BENE Sándor, FODOR Pál és HAUSNER Gábor (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017), 37–78, 46 skk.

¹⁵ A következőkről vö. uo., 46–48.

a nemzetiség szempontjának juttatja az elsőbbséget. Ilyen módszertani alapról kiindulva kerül sor a Toldy Zrínyi-kiadása által felkínált biografizáló olvasat kidolgozására. Mivel a kötet szerkezete kínálta poétikai olvasásmód lehetősége fel sem vetődik, az egységet logikusan az életrajzi narratíva teremti meg. Annak argumentációja pedig körben forog: a hiányosan ismert élettényeket Széchy a versekből egészíti ki, vagy egyenesen azokból vonja el őket, majd az így keletkezett pszeudo-életrajz „tényeivel” interpretálja ugyanezeket a verseket. Toldy indokolt óvatosságát félretéve, a gazdag fantáziájú Széchy az öt szerelmi idill mindegyikéhez életrajzi megfeleléseket keresett. Viola „kegyetlen”, ezért az utána epedő költő erős izgalmi állapotban futkározik a Dráva-parti erdőben, s ennek dúlt fájú tisztásairól „csattog fel” rendre keserves éneke...¹⁶ A két Viola-idill a reménytelen udvarlás, a *Fantasia poetica* (Titirus és Viola párbeszéde) a boldog beteljesülés hangfelvétele, köztük az *Arianna sírása* dokumentálta „összezördüléssel”. Széchy szerint „a Viola-idylleknek és az Orpheus-daloknak eszménye egy és ugyanaz, mert a kedves képe bennök vonásról vonásra megegyezik”¹⁷ – ahhoz pedig kétség sem fér, hogy ez a kedves csakis Zrínyi szerelme majd felesége, Draskovics Mária Eusébia lehet.¹⁸

A *Syrena* kompozíciója ezzel porrá zúzatik. Széchy Károly filológusi fantáziája túlzottan is meggyőző, legalábbis a valóságnál mindenképpen érdekesebb életrajzi narratívát alkotott, amely mintegy feleslegessé tette a poétikai szempontú olvasást és értelmezést. Miután „kiderült”, hogy *valójában* mikor keletkeztek a *Syrena* rejtelmes hátterű lírai darabjai, kit érdekeltek volna olyan apróságok, hogy miért kerültek egymás mellé mégis olyan sorrendben, ahogyan a bécsi kiadás szerepelteti őket? Például az Eusébia kegyeiből átmenetileg kieső Zrínyi, hogy „felejtse szerelmét”, Múzsát vált, nem Eratóhoz, hanem Kalliopéhez fordul, és „belefog nagy öséről fenséges alkotásába”, vagyis a *Szigeti veszedelembé*. Az eposz ilyen módon egyfajta vágyvezérelt dacreakciónak köszönheti születését, melyet „fájdalma féktelenségében” a szerző megszakít, hogy megírhasa az *Arianna sírását*. „Keservének eme felcsattogása” és a benne foglalt fenyegetés el is éri hatását: „a kedves idegenkedése eloszolt”, szerzőnk visszatérhet epepeájához...¹⁹ Az invenciózus életrajzi narratíva reális alapot és igazolást kínált a „fenséges” nemzeti eposz csúcra helyezésének – hiszen az készült utoljára az „iffiú elmével” folytatott költői játékok után.

¹⁶ SZÉCHY, Gróf Zrínyi Miklós, 1:141.

¹⁷ Uo., 1:148.

¹⁸ A kutatás jelen állása szerint ugyan Eusébia haja, álla, hasa és domború két melle Ariostóból (*Orlando Furioso*, VII, 11–15), évődő vitára kész szelleme pedig Marinóból (*La ninfa avara, La bruna pastorella, Disputa amorosa*) származott a *Syrenába* (lásd Kiss Farkas Gábor, „A filológus Zrínyi és a reneszánsz olvasáskultúra”, in: Kiss Farkas Gábor, *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában* [Budapest: L'Harmattan, 2012], 135–154, 142–143; BENE Sándor, „A kilencedik útonjáró. Zrínyi Miklós *Fantasia poticája* és a Balassi-hagyomány”, in: „Az te nagy nevedben én is most, Istenem, kötöttem fel szablyámot”: *Végvári élet a hódoltság peremén*, szerk. HELTAI Bálint, SIPOS Lajos [Budapest: Magyar Napló–Fókusz], 197–236).

¹⁹ SZÉCHY, Gróf Zrínyi Miklós, 1:152–156.

A paradoxon annál inkább szembeötlő, hogy Széchy Károly maga jegyzi azt a Zrínyi-kiadást, amely forradalmasította a költői életmű textológiáját. A kolozsvári professzor, kapcsolatai révén, a magyar kutatók közül először tanulmányozhatta alaposan a *Syrena*-kódexet, sőt, életrajzi monográfiája bevezetőjében világosan megmondja, hogy a nagyszabású vállalkozás apropóját éppen a kódex alapján készítendő új kritikai kiadás szolgáltatta. Ez a kiadás csak sok évvel később, már Széchy halála után, Badics Ferenc sajtó alá rendezésében jelent meg 1906-ban, és meglehetősen mostoha sors jutott osztályrészéül. Nem telt ugyanis el egy évtized sem, és „felülírta” Négyesy László kritikai kiadása (1914), a továbbiakban a szakma csak az utóbbit ismerte és használta. A két textológiai teljesítményt egymás mellé állítva valóban az a benyomásunk támadhat, hogy az egyik amatőr munka, a másik pedig professzionális edíció. Széchy egy ideális kiadás makettjét hozta létre, amely még a Cosmerovius-nyomdának a szedéstükröt minden lapon körbefutó díszét, az énekeket záró nyomdai díszeket is utánozza. A kézirat szövegét nem változtatás nélkül, hanem javított helyesírással adja, s nemcsak a nyomtatott kiadás többleteit iktatja bele, hanem a más forrásból előkerült Zrínyi-költeményeket is egybefogja a *Feszületre* és a kötetzáró *Peroratio* között, azaz mai szemmel nézve megengedhetetlenül kontaminálja a szövegforrásokat.

Megerősíti ezt Négyesy elítélő véleménye, amellyel elődje munkáját illeti az aparátusban:

„Széchy nem betűszerinti hűséggel nyomatta le a zágrábi kézirat szövegét; sokat változtatott az írásmódon, központosáson, ékezesen, itt-ott a szövegen is; közbejött halála miatt minde változtatásokról nem adhatott számot. A kiadás amint van, nem pótolja a zágrábi kéziratot, s mivel Széchy egyéni változtatásai megjelöletlenek, a kiadás tudományos célra nem használható.”²⁰

A Széchy–Badics-„kritikai” kiadás tartalomjegyzéke, noha zárójelben, de megadja a Kazinczy- / Toldy-kiadások címváltozatait is.²¹ A szerkezet a következő:

Az olvasónak

Idilium. Az hol egy vadász Violának kegyetlenségéről panaszolkodik

Idilium

Obsidio Szigethiana

Arianna sirása

Fantasia poetica

(A vadász és Echo): Te, ki gyönyörködöl stb.

²⁰ NÉGYESY, *Zrínyi*, 366.

²¹ SZÉCHY–BADICS, *Zrínyi*, 427–428.

*Orfeus az szép Euridice után futván, Euridicét egy Vipera meg chipte, az melly mérges
 sebben meg holt Euridice. Így siratta Orfeus*
 (Orfeus Putónál): *Ez után következik, miként könyörgöt Pokolban Plutonak, hogy
 Euridicet ki adgya stb.*

Epigrammata:

Attila

Buda

Szigeti Zrini Miklós

Deli Vid Sarkovich

Radivoi és Juranich Vaidák

Farkasich Péter

Assai ben balla, a chi la fortuna suona

Feszületre

Az Idő és Hirnév

Elégia

Peroratio

Amatőr kiadás? A kérdés korántsem ilyen egyszerű. Mindenekelőtt kiemelendő, hogy a Széchy–Badics-kiadás kísérőszövegei és apparátusa igen értékes anyag, névmutatója ma is nélkülözhetetlen, analitikus szólás- és kifejezésindexe Beke József 2004-es Zrínyi-szótáráig,²² azaz közel egy évszázadig a leggazdagabb gyűjtemény volt Zrínyi írói nyelvének jellegzetességeiből, bevezető tanulmánya azóta is a legrészletesebb könyvészeti és irodalomtörténeti feldolgozás a *Syrena* korai recepciójáról. Továbbá Széchy edíciója az első, amely visszaállítja a *Syrena* eredeti kompozícióját, mindössze két helyütt bontja azt meg, az utólag előkerült versek betoldásával az epigrammák közé, illetve a *Peroratio* elé: ez az a hely, ahol a pozitivista kéziratfetisizmust felülírja a szintén pozitivista kronológiafetisizmus.²³ Négyesy László, saját kiadásának erőnyeit kidomborítva írja a versek közlési sorrendjéről:

„Mi a verseket [...] nem csoportosítjuk tehát műfajilag; nem vesszük ki a Szigeti Veszedelmet a kisebb költemények közül, se az idilleket nem soroljuk együvé. Az 1651 után írt és külön kéziratokból előkerült verseket utoljára adjuk, tehát nem osztjuk be pl. az olasz gnómát az epigrammok közé, se a másik két verset a *Peroratio* elé – mint Széchy tette kritikai kiadásában, hanem szigorúan megtartjuk a költőtől megállapított keretet, vagyis az *Adriai Tengernek Syrenaia-t* meghagyjuk a maga épségében.”²⁴

²² BEKE József, *Zrínyi-szótár: Zrínyi Miklós életművének magyar szókészlete*, Zrínyi-könyvtár 5 (Budapest, Argumentum, 2004).

²³ SZÉCHY–BADICS, *Zrínyi*, 315 („Assai ben balla...”), 319–322 („Az idő és hirnév”, „Elégia”).

²⁴ NÉGYESY, *Zrínyi*, 375.

A probléma az, hogy a Széchy–Badics-kiadás előtt két évvel közreadott saját Zrínyi-kiadásában Négyesy maga is a Kazinczy-hagyományt követte, azaz még a Toldy-kiadást is „viszajavítva” ismét előrevette az eposzt, majd bizony nagyon is műfaji alapon csoportosította az „elegyes költeményeket”.²⁵ A Széchynek felrótt hibák jó részét maga a bíráló is elkövette ebben a népszerű Zrínyi-kiadásban. Más szóval: az új edícióban a Széchy–Badics-kiadásban eszközölt néhány módosítás, az amatőr szellem kinövéseinek visszanyesése már elég volt ahhoz, Négyesy magának tulajdonítsa Széchy Károly érdemét, a versek szerzői intenció szerinti csoportosításának elsőségét, vagyis a Zrínyi-textológia forradalmi jelentőségű paradigmaváltását. Teljes mértékben osztom Orlovsky Géza véleményét, aki szerint „talán a revans vágya is motiválhatta Négyesyt”,²⁶ hiszen a Széchy–Badics-kiadás *Bevezetése* az ő 1904-es edícióját még a hagyományos praxis példajaként pertraktálta, s éppen azzal állította szembe az új, a kézirat kompozíciójára épülő kiadásának előnyeit.²⁷ Szintén igaz van Orlovskynak abban, hogy Négyesy 1914-es, a zágrábi kézirrattal szemben a bécsi nyomtatványt alapszövegnek tekintő kiadásának „öszvérmegoldásai”, („az átírás alapelveinek magyarázata hét és fél lapra rúg és tele van bizonytalanságot jelző megszorításokkal [...] az alapelvek között szinte több a kivétel, mint az általános szabály” stb.) – „végső soron a Széchyvel való polémiából fakadnak”. Ezért nem fordított Négyesy kellő figyelmet a kézira, ezért értékelte túl a nyomtatott kiadás jelentőségét.²⁸

Mivel ez a kérdés túlmegy a líra/epika viszony recepciótörténetének tárgyalásán, és elvi szintű textológiai kérdéseket érint (az alapszöveg kiválasztását és a források kontaminációjának kényszerét), röviden érdemes rá külön is kitérni.

A zágrábi kézirat és a bécsi kiadás viszonya

A Zrínyi-textológiának nagy szerencséje volt az eredeti *Syrena*-kézirat felfedezése.²⁹ Ennél már csak az lett volna nagyobb szerencse, ha soha nem kerül elő. A textológusoknak ugyanis sok fejfájást okozott, és jórészt ennek a kéziratnak tulajdonítható, hogy azóta sem készülhetett el a *Syrena* kritikai kiadása. Az eposz harmadik énekében a dicsőségvágyó Mehmet, akit a szultán Boszniából rendelt a hadjáratra, a helyi viszonyokat és Zrí-

²⁵ Gróf ZRÍNYI Miklós, *Válogatott munkái*, bev. jegyz. NÉGYESY László, Remekírók Képes Könyvtára (Budapest: Lampel, 1904). Négyesy maga csak felsorolásszerűen emlékezik meg róla (NÉGYESY, *Zrínyi*, 365.), azzal a tömör megjegyzéssel: „Nem kritikai kiadás”.

²⁶ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 14.

²⁷ BADICS, „Bevezetés”, in Széchy–Badics, *Zrínyi*, XXVIII–XXIX.

²⁸ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 15.

²⁹ Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 4090. Vö. A *Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*, összeállították HAUSNER Gábor, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS Sándor Iván, MONOK István és ORLOVSZKY Géza, szerk. KLANICZAY Tibor, *Zrínyi-Könyvtár*, 4 (Budapest: Zrínyi, 1991), 341–343; részletes leírása: ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 24–33. Fotója: <http://mek.oszk.hu/02600/02676/pdf/> (elérés: 2019. 10.3.)

nyi veszélyességét jól ismerő siklósi bég, Szekender óvatosságra intó tanácsát így hárítja el: „Gyalázatos hirrel Bosznában indulnék, / Ha én itt ez éjjel maradni nem mernék...”³⁰ A kéziratban ezt olvassuk: „Gyalázattal hires Bosznában indulnék...”³¹ A bécsi kiadás egyértelműen modernizálja, egyszerűsíti a Zrínyire oly jellemző, latinosan archaizáló állapotározós szerkezetet (ti. ’gyalázatos hírű lennék’, ’gyalázatos hírem lenne’), amelyet a kézirat hűen ad. Vagy: „És így szólla társának: »O, szüvem gyöngyöm! / O, szemem világa, o, én jobbik lelkem!«” – Delimán vigasztalja így Cumillát, akit éppen elhagyni készül, hogy a harcba induljon Sziget alá.³² A nyomtatvány itt csak a rímet ronja el (*gyöngyöm – lelkem*), mely a kéziratban Zrínyi nyelvjárásával tökéletesen cseng: „És így szólla társának: o Szüuem gyöngyem / O szemem uilágya, o, én jobbik lólkem”³³ S ez csupán két példa a Széchy által felsorolt tizenhárom legjellemzőbb közül,³⁴ a kézirat javára. Ettől azonban a Művet magát mégsem a kézirat tartalmazza.

Az elvi probléma a következő. A *Syrena*-kódex minden szempontból közelebb áll Zrínyihez, mint a nyomtatott kiadás: nemcsak nyelvjárását tekintve, hanem sok helyütt ortográfiáját, s értelmét tekintve is.³⁵ A kézirat professzionális íródeák tisztázata Zrínyi kézírataiból, a szerző autográf beszúrásaival, javításaival, egy helyütt saját kézírással beiktatott epigrammaival. A bécsi kiadás sajtó alá rendezőjét talán Zrínyi maga bízta meg, ám nemcsak e korban, később is sokáig jellemző volt, hogy a korrektorok, sajtó alá rendezők sokkal nagyobb szabadsággal jártak el, mint a mai szerzői jogi elképzelések alapján várnánk. (Kazinczy például maga kérte Helmecezyt, az *Osszián*-korrektúrában az általa küldött listából szabadon választva szűrjön be új kifejezéseket, oda, ahova gondolja.)³⁶ Kovács Sándor Iván plauzibilis érveket hozott amellet, hogy Zrínyi Péter horvát *Sirenájának* kiadását bátyja intézte Velencében, s hogy egy epigrammát talán éppen maga írt bele a kéziratba – a horvát filológiai tradícióban pedig régóta élő (bár bizonyítatlan) legenda, hogy a horvát eposzfordítást Zrínyi Péter fiának nevelője, a senji püspök, Ivan Smoljanić teljes egészében új formába szerkesztette.³⁷ Miért ne

³⁰ *Szigeti veszedelem*, III, 21: 1–2. (A példaanyag idézésénél, ahol csak locus alapján hivatkozom, a Klaniczay-átírást használom: ZRÍNYI Miklós, *Összes művei*, I, *Költői művek*, s. a. r. KLANICZAY Tibor [Budapest: Szépirodalmi, 1958].)

³¹ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 136.

³² *Szigeti veszedelem*, XII, 90: 1–2.

³³ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 400.

³⁴ BADICS, „Bevezetés”, in SZÉCHY, *Zrínyi*, XXXV, XXXVII.

³⁵ Vö. ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 21–22.

³⁶ Kazinczy levele Helmecezy Mihálynak, Széphalom, 1815. szeptember 29–október 1, in KAZINCZY, *Levelezése*, 13: 196–198, 197. A kérdésről lásd MARGÓCSY István, „Kazinczy Osszián-fordítása, posztmodern szemmel”, *Irodalomtörténet* 40/90 (2009): 413–427. Az Osszián-fordítás és a Zrínyi-kiadás összefüggéseiről BENE, *Az Adria szirénje*.

³⁷ Tomo MATIĆ, „Predgovor”, in Petar Zrinski, *Adrijanskoga mora sirena*, prir. Tomo MATIĆ, Stari pisci hrvatski, 32 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1957), 10–11; Kovács Sándor Iván, *A lírikus Zrínyi* (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1985), 297–304.

történhetett volna valami hasonló a *Syrena* bécsi kiadása alkalmával is? A kutatás minden kétséget kizáróan állapította meg, hogy a kézirat korrektorának/korrektorainak nyelvjárása eltért Zrínyiétől, ortográfiai gyakorlatuk a modernizálás és egyszerűsítés irányába mozdult, az eredeti szöveg nehezebb, archaikusabb vagy szokatlanabb részeit sokszor a maguk belátása szerint módosították. Zrínyi maga ugyan bizonyosan láthatott próbanyomatot, de nem bizonyos, hogy minden lényegi javítás, a *Syrena-kódex* szövegétől eltérő változat tőle származna. Viszont: a változtatások egy része csak az övé lehet: a prelimináriák (*Dedicatio*, előszó, az egyes énekek végén megjelenő számozatlan strófák, a *Peroratio*, amely nem is szerepel még a *Syrena-kódex*ben) bizonyosan tőle erednek, amint a címlapmetszet koncepciójának és előképének meghatározása is az ő szándékát tükrözi. Nevezetes, és a kronológia megállapítása szempontjából igen fontos változást eszközölt a XIV. ének elején, több strófa kihúzásával, az ott megszólított kortárs szereplők körének módosításával. Végso soron tehát, noha a nyelvjárás, az értelem és az ortográfia a kéziratban a hitelesebb, a *Syrena* „végleges szövegállományát” mégiscsak a bécsi kiadás hozza.

A kódex összeállítását és a nyomtatott kiadást rövidebb idő választja el annál, mintsem hogy összevetésükből lényegi következtetések volnának levonhatók a versek keletkezésének kronológiájára nézve. A *Syrena-kódex* valamikor 1651 tavaszán állhatott össze,³⁸ a nyomdai szedés alapjául szolgáló kézirat – ha volt egyáltalán ilyen,³⁹ s a korrektor nem külön lapokon kapta a kódexbe beszúrandó részeket – a nyár folyamán érkeztetett Bécsbe. (Esetleg: már elkezdhatték nyomtatni a művet, mire a kézirat vége beérkezett: változtatások ugyanis csak a XIV. énektől találhatók a nyomtatványban a kézirathoz képest, illetve olyan helyekre kerültek be plusz versszakok, amelyek ürességét Zrínyi csak a tördelt próbanyomatokon érzékelhette.)⁴⁰ A kéziratban adott koncepció továbbfejlesztésének lehetőségeiről az üresen hagyott lapok vallanak, de ezeket már a nyomtatás közben sem volt idő mindig kitölteni: az *Arianna sírása* előtt és után, valamint az epigrammák és a *Feszület-vers* között a nyomtatás meg nem írt költemények helyét tüntette el; a *Feszületre* utáni lapra az utolsó pillanatban került be a *Peroratio*.

Szövegkritikai szempontból viszont a két redakció nagyon jelentősen különbözik, s az eltérések feltételezhető háttere (a javítások és módosítások jelentős része nem köthető megnyugtatóan a szerzőhöz, *ultima manus*ról csak nagyon korlátozott vagy feltételes értelemben beszélhetünk) nem segít az alapszöveg megállapításában. A *Syrena*-

³⁸ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 23: a kódex „lezárása valószínűleg nem sokkal a nyomdai munkálatok megkezdése előtt történhetett”. (Ennek némileg ellentmond, amikor – i. m., 33 – 1650 végére teszi a lehetséges dátumot. Az előbbi javaslattal értek egyet – azzal, hogy a „lezárás” csak a másolás első körére értendő; egy kézirat élete addig nem zárul le, amíg használják.)

³⁹ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 15: a nyomdai szedés alapjául szolgáló, korábban feltételezett „sajtópéldány” létét kétségbe vonja, szerinte akár a *Syrena-kódex*ből is szedhették a művet.

⁴⁰ Ezekről lásd uo., 35–36.

kódex és a Syrena-kötet viszonyát kontamináció nélkül megoldó kritikai szöveg létrehozása lehetetlen feladványnak tűnik. Négyesy eljárásának például igen sok problematikus pontja van, amelyek erre a nehézségre vezethetők vissza.

Ahol a nyomtatás valószínűleg értelmetlen, hibás alakot ad, természetesen elfogadható a kézirat alapján történő javítás.⁴¹ Az emendációk jelentős része azonban esztétikai szempontot követ. Az ötödik énekben, Zrínyi katonái előtt mondott eskető beszédében szerepelnek a sokat idézett sorok: „Mindenfelől ránk néz az nagy keresztényenség, / Mi vitéz kezünkön van minden reménség; / Soha még mi réánk nem jött rut szégyenség; / Azért rakva hirünkkel föld, tenger és ég.”⁴² A bécsi kiadásban a harmadik sornál ezt olvassuk: „Soha még mi réánk nem jutot szégyenség.”⁴³ Négyesy a kéziratból javít, s javítása ebben az esetben jogos, csak az indoklása homályos (a kiadás „jutot” alakjának „a iüt kéziratbeli alakhoz van köze”). Hogy milyen köze, az akkor látszik, ha ránézünk a kéziraatra: a ’rút’ a ’jüt’ és a ’szégyenség’ fölé beszúrva, a sor fölé írva látható, a korrektor a „iüt + rut”-ot olvasta „jutott”-nak, az értelmes hiba tipikus eseteként.⁴⁴ A második ének végének emendációjánál azonban már kilóg a lóláb. A kézirat és a kiadás itt egyértelműen önrímet használ: Isten azzal vigasztalja a szigeti Zrínyit, hogy „De az te Fiad György, támasztja nevedet, / Fel serkenti fénnel tündöklő nevedet”.⁴⁵ A kiadásban viszont az első sor „nevedet”-je helyett „nemedet” szerepel.⁴⁶ Négyesy, bár elismeri, hogy az önrím másutt is előfordul Zrínyinél, azzal érvel, hogy a kézirat egyes hibái átszármaztak a kiadásba is, ezért „a kézirat nem külön tanú a kiadás mellett” – vagyis ellentmond saját emendálási gyakorlata alapjának, a kiadás kézirattal való „megigazításának”. A v/u „hasonlít az m-hez” (ezért könnyű félreolvasni – de itt senki nem olvasott félre semmit); valamint: „az összefüggés is a nemedet olvasásnak kedvez, vö. a 3-ik sort” – ott ugyanis a főnix „hamubul költi nemzetségét”; Négyesy a nem és a nemzetség közös tövére gondol, de ilyen alapon módosíthatná a második sort is, sőt, talán még több indokkal, mint az elsőt. A szellemesnek szánt kiegészítő megjegyzés („Hogy eszthétikailag mennyivel jobb így a strófa, az csak eredmény, nem ok”), elégedett pillantásával, önmagát leplezi le.⁴⁷

⁴¹ A bécsi kiadás például a *Szigeti veszedelem* eskető beszédében (V, 11: 3–4) a következő lakot hozza: „Hányszor mi magunkra az Isten irgalmát / Láttuk, s-tapasztaltuk számos ajándékját” (ORLOVSZKY, Zrínyi, 191). A kézirat értelmes alakja („magunkon”): Uo., 190; Négyesy természetesen átveszi átveszi innen: NÉGYESY, Zrínyi, 167 (vö. 411).

⁴² *Szigeti veszedelem*, V, 24: 1–4.

⁴³ ORLOVSZKY, Zrínyi, 195.

⁴⁴ NÉGYESY, Zrínyi, 169 (vö. 411).

⁴⁵ *Szigeti veszedelem*, II, 86: 1–2. ORLOVSZKY, Zrínyi, 130–131 (a kéziratban „tündöklő” a kiadás „tündöklő” változata helyett).

⁴⁶ NÉGYESY, Zrínyi, 134. Klaniczay átirata itt Négyesy javítását veszi át, ZRÍNYI, *Költői művek*, 73.

⁴⁷ Az itt idézett hosszabb jegyzet: NÉGYESY, Zrínyi, 400.

A hatodik ének 26. strófája a bécsi kiadványban látszólag romlott: „Talán van, ki biztat, téged füst *azokkal* / Keuer jó híredet belé chalárdsággal”.⁴⁸ A szükséges javítás: ’azokkal’ helyett „szókkal”, mondja Négyesy.⁴⁹ A kézirattal meg is erősíti ezt a megoldást: „Talán uan oly ki biztat téged füst szokkal”.⁵⁰ Ezért a főszövegbe ezt a sort illeszti: „Talán van [oly], ki biztat téged, füst *szókkal*”⁵¹ (a jegyzetben még meg is indokolja: „Ehhez képest igazítjuk, az *oly*-t szögletes zárójelbe tesszük, a *szókkal*-t dőlt betűvel szedetjük”).⁵² Bár másutt a kéziratból átvett szavak nem kerülnek szögletes zárójelbe, a coniectura látszólag rendben van. Csakhogy Négyesy láthatóan nem számol vele, hogy a nyomtatott kiadás korrektora talán ismét értelmes hibát követett el. A „füst”-öt „fest” értelemben használta, lévén így az „azokkal” a következő sor előrevetett összefoglalása (jelentése: olyan módszerrel „fest le”, ír le, jellemez téged, hogy a jó híreddel hízelkedik csalárd módon – azután az első adandó alkalommal „el árul futással”; a célzás a hiában remélt német segítségre vonatkozik). A módszer az egyszerűsítés: a kézirat ugyanis véleményem szerint nem a „fest” értelemben használja a „füst”-öt (a ’vérrel fest’ kifejezés sosem ’vérrel füst’ vagy ’vérrel füst’ Zrínyinél); ez esetben a „füst” a biztató szavak főnévi jelzője (’füst módra elszálló, súlytalan szavakkal biztat’) – a korrektor számára nem volt világos a szerkezet, ezért szándékoltan „javított” (a „szókkal”-t „azokkal”-ra). S mit tesz Négyesy? Elárulja a vessző, amit a „téged” és a „füst” közé iktat: a „füst”-öt bizony ő is „fest”-nek érti, tehát elköveti ugyanazt a hibát, amit a bécsi korrektor. S valóban, ha végiggondoljuk, a kézirat költői fogalmazását a „füst szókkal”-ról kétféleképpen lehet banalizálni: ha a „szókkal”-t határozatlanná tesszük („azokkal”), vagy ha vesszőt teszünk oda, ahova Zrínyi nem tett.

Nem kukacoskodásról van szó; Négyesy másutt ékesen bizonyítja vesszőérzékeny filológus voltát. A bécsi kiadás egyik nehezen értelmezhető strófája a következő:

„Sziget vár bástyáját Zrini szintén nézte,
Meg látá meszirül magát föl vitette,
Iszonyú sűrű por s’ megy égbe keverve,
Ugy hogy eget földet mint be sötétötte.”⁵³

A szöveg egyértelműen a második sor végére mechanikusan beszúrt vessző miatt válik értelmetlenné: a korrektor nem veszi észre a soráthajlást: „magát fölvitette iszonyú sűrű por” (vagyis a török sereg vonulását égisz emelkedő porfelhő jelezte), s ezért nem oda tette a vesszőt, ahova kellett volna, a sor közepére, hanem a végére. Négyesy itt

⁴⁸ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 221.

⁴⁹ NÉGYESY, *Zrínyi*, 414.

⁵⁰ Vö. ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 220.

⁵¹ NÉGYESY, *Zrínyi*, 183.

⁵² Uo., 414

⁵³ *Szigeti veszedelem*, VII, 14: 1–4. ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 247.

mintaszerűen javít („Meglátá messzirül, magát fölvetette / Iszonyu sűrű por, s megy égbé keverve”), az apparátusban pedig szellemesen hívja fel a figyelmet arra, hogy hol tévedett a korrektor.⁵⁴

Végül azonban, nem is olyan messzire innen, akad olyan példa, ahol a mindenáron magyarázni akaró filosz-szenvedély felülkerekedik a költői nyelv sutaságán. A bécsi *Syrena* a VII. ének 5. strófáját (Demirhám panaszát azért, hogy nem tudta megvédeni a haláltól barátjának, Menethámnak, a szír királynak fiát, Hamvivánt) így adja:

„Ezt ígértemé én az én barátomnak,
Siriaj Királynak az te Atyádnak,
Hogy magamtul hartzon tégedet el hadgyalak,
És Kaur kardjának praedául talallyak.”⁵⁵

A második két sor a problematikus, amelyek már a kéziratban is szerencsétlenül vannak megfogalmazva, az igemódok egyeztetése nélkül:

„Hogy magamtul harcon tégedet elhadlak
És Káur kardgyának praedául hadlak.”⁵⁶

Felfoghatjuk ezt persze az indulatot festő szándékos nyelvbotlatásnak, de talán túlértelemznénk a dolgot. A horvát fordítás ugyanis egyszerűsítéssel oldja meg a kérdést, tehát a maga módján szintén javítja az eredetit.⁵⁷ A bécsi szöveggondozó (s ki az sem zárható, hogy maga Zrínyi javította ezt a helyet) korrigálta az eltérő igemódokat, és bonyolult megoldást alkalmazott a 4. sorban: prédául (zsákmányul) téged *tálaljalak* a hitetlen kardja számára?⁵⁸ (A ’tálaljak’ és ’tálaljalak’ típusú igealak-ingadozás jellemző lenne Zrínyire). De Négyesynek ez nem volt elég, és továbbmegy – ugyanilyen irányba. Párhuzamos helyet a Juranics halála miatt magát vádoló Radivoj szövegéből vesz, ahol múltidőben talál egy rímet, ami hasonló: „Juranics Juranics én hova hadtalak / Michodás ebeknek praedául adtalak...”⁵⁹ Ezután megnézi a kéziratot, ahol a „hadgyalak” igealakot h-tévesztősnek minősítve „adjalak”-ot olvas – végül pedig a

⁵⁴ NÉGYESY, *Zrínyi*, 198; vö. 418.

⁵⁵ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 245.

⁵⁶ Uo., 244.

⁵⁷ ZRINSKI, *Adrijanskog mora sirena*, 134: „To l’obečah v srcu pobratimu momu, / tvomu dragu otcu, kraju širjanskomu, / da ću s tobom harcu biti u vsakomu, / a sad si udarcu podan kaurskomu.” Az első fordításváltozatban szintén ez a tendencia figyelhető meg: „To li ja obečah pobratimi momu, / Hamvivana otcu, kraju šir’jaraskomu, / da ž nim hoću pojti harcu vsakakomu, / a sad si podložan meču kaurskomu.” (Uo., 389).

⁵⁸ Orlovsky Géza bevezetője („A költői művek forráskiadásáról”) javasolja ezt a megoldást, ahol ő is kitér e strófa textológiai nehézségeire (ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 19).

⁵⁹ *Szigeti veszedelem*, IX. 63:1–2; vö. ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 313.

nyomtatott kiadásból teszi elé a „hagyjalak”-ot. Ráadásul a ’tégedet’ duplázó tárgyrag-jából zárójellel jelzi, hogy jobb lenne elvonni a második tagot, hiszen így a szótagszám és a sormetszet is kijavulna. Kiadásának főszovegében tehát ezt olvassuk:

Ezt ígértem-é én az én barátomnak,
Siriai királynak, az te atyádnak,
Hogy magamtul harcon téged(et) elhagyjalak,
És kaur kardjának prédául adjalak?⁶⁰

Ami elkövethető a klasszikus textológiai normák ellen (a két alapszöveg tetszés/ízlés szerinti kontaminálása, a szótagszámhiba önkényes javítása, az önkényes grammatikai egységesítés), az itt mind el van követve. Az előállt strófát Zrínyi két és fél évszázaddal saját halála után írta.

Az értelmezés hatalmának határai – avagy a szubverzív textológia dicsérete

Visszatérve immár a Négyesy-féle kiadás értékelésére: az minden, Széchynek (és Badicsnak) címzett kritikája ellenére, a művek keletkezési kronológiájának megállapításakor teljességgel Széchy monográfiájának romantikus életrajzi koncepciójához ragaszkodik. A fiatal dalnok szerelmi viszontagságairól, Eusébia „elhidegüléséről”, majd az újrafogant szerelem „verőfényes boldogságáról” elődjének nemcsak gondolatait, hanem szavait is átveszi.⁶¹ A „pásztorköltemények formájába öltöztetett szerelmi énekek”, a „végleges szerelmi békekötést jelképező” Tityrus és Viola, az ettől elszakított ekhós vers, amely nemcsak első a sorban, hanem „technikailag fejletlenebb is a többinél” – mind Széchy Károlytól erednek; a kivonatolás olykor a komikum határát súrolja. A *Szigeti veszedelem* írása Négyesy szerint azért nem húzódhatott túl sokáig, mert Zrínyi 1646 februárjában „már oltár elé vezette menyasszonyát; pedig mikor a Sz. V.-met írta, akkor még Cupido vagdalkozott lángozó szívével, és sok fájdalmat okozott neki”.⁶² Az *Arianna* bevezető keretstrófái azért „a legszebbek Zrínyi szerelmi lírájában”, mert „álarc nélkül, a maga nevében beszél” bennük, az *Orfeus*-versek első darabja csak ott szép, ahol a szerző érzése „áthív a mitológiai burkon”, a második pedig, vélelmezi, neki magának sem tetszett, ezért „félbe is hagyta”.⁶³ (Kérdezhetnénk: de akkor ugyan miért közölte? hogy az olvasóknak se tessék?)

⁶⁰ NÉGYESY, *Zrínyi*, 197; vö. 417–418.

⁶¹ NÉGYESY László, „Gróf Zrínyi Miklós”, in NÉGYESY, *Zrínyi*, 5–84, 11.

⁶² Uo., 28.

⁶³ Uo., 82.

A másik oldalon, a valóban nagyívű bevezető tanulmányban, annak minden értékes esztétikai fejtegetése ellenére, Négyesy természetesen megmarad az eposzt csúcra állító elképzelésnél, a lírai verseket mindössze függelék terjedelemben tárgyalja, az epikus és a lírai anyag összefüggéséről semmit nem mond, azaz nem reflektálja azt, amit saját kiadása előtérbe állít: a *Syrena*-kötetnek mint egységes költői megnyilatkozásnak a szerkezetét. Ehelyett terjedelmes fejtegetéseket kapunk Zrínyi és Vörösmarty költészetének rokonságáról, az *Áfium*nak a nemzeti lélek mélységeibe leszivárgott hatalmas érzéseiről, melyek a *Hitelben*, a *Szózatban* és a *Nemzeti dalban* „buzogtak fel”,⁶⁴ valamint a Széchenyivel mutatkozó lelki rokonságról, mely a „nemzeti lélek egyes állandó áramlataiból” magyarázható. Zrínyi költészete végső soron a „nemzeti lélek történetének”⁶⁵ elképzelt narratívájába illeszkedik – miközben a nemzeti költészetből való táplálkozása, Kölcseyt visszahangozva, szinte nem létezőnek mondható („Zrínyi ismerte Balassit, de szerelmi költészetében nemigen követte”,⁶⁶ mondja Négyesy az idillekről). Az eposz tekintetében egy kivételt tesz, a históriás énekek irányába, aminek lesz még folytatása: Zrínyi „műve tulajdonkép a históriás ének eposzá emelve, a históriás ének hagyománya klasszikus és renaissancekori eposzok hatásával keresztezve”.⁶⁷

Orlovsky Géza a Széchy–Négyesy viszonyt a maga konfliktusos valóságában mutatta be, ezzel élő tudománytörténeti kontextusába állított egy látszólag steril filológiai-textológiai kérdést. A szúrások, a kölcsönös megbántódások, a szakmai bosszú (Négyesy professzionális színvonalon tudta megvalósítani, amit Széchy csak ígért, majd kritizálhatóan kivitelezett, az ötlet azonban mégis az övé) mindazonáltal egyazon táborban zajló belháború állomásai voltak. A felek, minden nézeteltérésük ellenére textológusként egyvalamiben teljességgel megegyeznek: az objektív, a szerzői szándékot tükröző főszöveg lehetőségében mindketten hisznek (s azt mindketten kontaminációval állítják elő, még ha az arányok különböznek is a kézirat és a nyomtatvány megoldásainak átvételében). Azt hiszem, ez az egyezésük valamiképpen összefügg a másik, kérdés alá sem vont filológiai alapelvükkel: annak ellenére, hogy a *Syrena* a maga furcsa kötetkompozíciójával hangsúlyosan poétikai olvasatra invitált, a pozitivistá tudósok továbbra is ragaszkodtak a biografizáló, petőfiesítő olvasathoz. Másfelől, a szerzői struktúra intencióinak ellentmondva, a *Syrena* egészétől elszakítva kezelték az eposzt. Ezzel pedig radikáisan elkanyarodtak Kazinczytól, aki ugyan Zrínyi költői narratívába kódolt poétikai ajánlatát átírta, elvetette, de azt egy másik, hasonlóan poétikai jellegű, műfajesztétikai ajánlattal helyettesítette.

A következő nemzedékek Zrínyi-kutatásai ugyanebben a kettősségben, a nemzeti költészet kanonizálása, az eposz fenséges magaslatba emelése, illetve a *Syrena*-kompozíció ebből következő értelmezhetetlensége között őrlődnek. A *Syrena* a maga

⁶⁴ Uo., 19.

⁶⁵ Uo., 27.

⁶⁶ Uo., 81.

⁶⁷ Uo., 52.

egészeben egyre ritkábban jelenik meg, mind gyakoriabbnak viszont az önálló *Szigeti veszedelem*-kiadások.⁶⁸ Kis híján egy évszázadnak kell eltelnie, mire lassan – s közvetve talán a Balassi-korpusz kompozíciós problémáit vizsgáló kutatás hatására is – megjelenik a kötetegész poétikai olvasásának igénye, mire a *Syrena* lírai hányada nem pusztán életrajzi forrásanyagul, majd az eposz tárgyalásának mintegy függelékéül szolgál a feldolgozásokban,⁶⁹ hanem saját jogon is értelmezést követel,⁷⁰ majd lassan át is veszi az irányítást az eposz interpretációjában.⁷¹ A *Syrena* kiadás- és szakmai befogadástörténete az első fázisban, Toldy Ferenctől Négyesy Lászlóig az értelmezés hatalmát mutatta az örökül kapott szövegek korpusz felett. Azonban a történet itt nem ért véget: a kézirat anyag visszanyerése legitimálta a nyomtatott *Syrena* eredeti szerkezetének visszatérését a modern kiadásokban, s ezzel a vélelmezhető szerzői intenció lassan szintén visszakérül jogaiba, részévé válik a múlt és a jelen közötti párbeszédnek. A definíció szerint konzervatív (mert helyreállításra törekvő) textológiánál kevés felforgatóbb tudomány létezik. Felülkerekedésének szintén megvan a maga története.

A két mértékadó szövegforrás (a kézirat és a nyomtatvány) eltéréseit mérlegelve paradox, ám logikus következtetésre jutott a Négyesy utáni Zrínyi-textológia. A kilencvenes évek elején Klaniczay Tibor vetette fel a párhuzamos közlés lehetőségét, amelyben együtt volna lapozható a zágrábi kézirat és a bécsi kiadás szövege. Ő ezt még a hagyományos lachmanni szellemben javasolta, ugyanis minden nehézség ellenére továbbra sem zárta ki egy „harmadik hasáb” lehetőségét, „a kritikailag megállapított, de nem betűhív közlésű” szöveg létrehozását.⁷² Az ötlet tulajdonképpen kompromisszumos válaszkísérlet volt az ötvenes-hatvanas évek fordulóján megindult – és kritikai kiadást előkészíteni hivatott – textológiai kutatások eredményeinek paradoxonjára. A feladattal annak idején megbízott Jeney Ferenc ugyanis arra a különös következtetés-

⁶⁸ Lásd erről részletesen CSILLAG István, „A Szigeti veszedelem iskolai kiadásainak 20. századi hagyománya”, in *„Ég szövétnék”: Filológiai Zrínyi-kalászat* (Budapest: Ráció Kiadó, 2016), 13–32.

⁶⁹ A klasszikus nagymonográfia a kötetnek magának csak egy rövid fejezetet szentel: KLANICZAY Tibor, *Zrínyi Miklós* (Budapest: Akadémiai, 1964), 353–361.

⁷⁰ KOVÁCS Sándor Iván, *A lírikus Zrínyi*.

⁷¹ KOVÁCS Sándor Iván, „»Ha mit az én magyar verseim tehetnek.« A személyesség és az elbeszélő megszólalásai Zrínyi eposzában”, *Irodalomtörténet* 29/79 (1998): 181–209. Lásd még SZÖRÉNYI László, „A szerkesztett verskötet mint a szerző ifjúkori önarcképe”, in *A magyar irodalom története I, A kezdetektől 1800-ig*, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, szerk. JANKOVITS László és ORLOVSZKY Géza (Budapest: Gondolat Kiadó, 2008), 467–486; NAGY Levente, „Túlvilágjárás a *Syrena*-kötetben”, in *Határok fölött*, 461–474; UTASI Csilla, „A lírai költemények és az eposz viszonya Zrínyi Miklós *Syrena*-kötetében”, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu / Annual Review of the Faculty of Philosophy Novi Sad* 40, 1. sz. (2015) 223–242. A trendek alakulásáról szintén Orlovsky Géza hagyta ránk az utolsó alapos áttekintést: „A Zrínyi-kutatás utóbbi évtizedei az irodalomtörténet-írásban”, in *Határok fölött*, 81–94.

⁷² KOVÁCS Sándor Iván, „»Utolsó fuvallásig.« Klaniczay Tibor és az újabb Zrínyi-kutatások”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 96 (1992): 725–731, 726; vö. ORLOVSZKY, „A költői művek forráskiadásáról”, 22.

re jutott, hogy a *Syrena* végleges szövegállományát a bécsi edíció hozza, Zrínyi nyelv-állapotát viszont a zágrábi kódex tükrözi.⁷³ Ebből azonban az is adódik, hogy a bécsi kiadás szövegét nemcsak javítani lehet a zágrábi kézirat alapján (ezt tette eddig minden jelentősebb kiadás szöveggondozója), hanem ezt a javított szöveget azután vissza is lehetne vezetni a *Syrena*-kódex nyelvjárásába. E megoldástól persze a szakma akkor visszariadt; Klaniczay Tibor kései felvetése azonban arra utal, hogy ő maga azonban mégis tovább gondolkodott ebbe az irányba. A digitális filológia Jeney kutatásainak idején nem létezett, fejlettsége még Klaniczay 1992-es halálakor is messze járt e feladat technikai kivitelezhetőségétől. A mesterséges intelligencia programozói háttére napjainkban már talán lehetővé tenné a „harmadik hasáb” létrehozásának megkísérlését, s így modellálhatóvá válna egy ideális, ám a valóságban létre nem jöhetett helyzet, a nyomda vagy Zrínyi által alkalmazott korrektor, illetve szöveggondozó kiiktatása – mintha maga Zrínyi szedette vagy szedethette volna a Cosmeroviusnál megjelenő szöveget. A számítógépes szöveggenerálásnak technikai vagy programozói akadálya ma tehát egyre kevesebb van,⁷⁴ legfeljebb etikai, lévén, hogy így új terepen, a textológiában valósulna meg a pozitivizmus álma, a szerző fejében való kutakodás, az egyéni lélek vagy a nemzeti lelkület bevilágításának céljával. (Hiszen, ha volnának ilyen programok, akkor tetszés szerint folytatható vagy visszamenőleg kiegészíthető lenne bármely költői életmű, elkészülhetne például Csokonai *Árpádiása*, sőt, kicsit bonyolultabb technológiával a Kölcsey hiányolta nemzeti hagyományok is pótolhatóak lennének.) Az eljárás didaktikai és emlékezetpolitikai haszna és hatása persze tagadhatatlan: az iskolákban konszenzusos szöveget lehetne oktatni, és a színpadi, filmes adaptációk forgatókönyvíróitól vagy a politikusok beszédiróitól sem várható el, hogy a genetikus textológia rejtelmeiben tájékozódjanak. Másfelől viszont, az elmúlt évek innovatív múltkezelésének és tudomány-irányításának tapasztalataiból okulva, politikai veszélye is egyre világosabban látszik. A múlt, a véglegesen megállapított, a tudomány pecsétjével hitelesített szövegtörzsek kapszulájába zárva, nem töltheti be többé kritikai, szubverzív, hasznos felforgató tevékenységét. Bármire használhatják az innovátorok.

Mi lehet a feloldása ennek a dilemmának? Milyen lehetőséget jelenít meg Orlovszky Géza szinoptikus (a genetikus textológia megfigyeléseit is hasznosító) 2015-ben megjelent forráskiadása? Két vonatkozást emelek ki: egy történetit és egy elméletit. Az előbbit illetően: a kézirat és a kiadás párhuzamos közlése kérdésként veti fel a közöttük eddig az adottnak vett időrendi viszonyt. Ha alaposabban megvizsgáljuk a *Syrena*-kéziratot, a kiadóval együtt arra a következtetésre jutunk, hogy a zágrábi kódexet Zrínyi a bécsi kiadás *után* is használta. A kiadás előtt egy tudósabb jellegű, a margójegyzeteken az olvasók elit körével kommunikáló változatot képzelhetett el. A kódex margináliáinak ugyanis csak egyik – kisebb – része „pro domo” feljegyzés: a saját vagy az íródeák szá-

⁷³ JENEY Ferenc, „Jegyzetek a Szigeti veszedelem szövegéről”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 63 (1959): 89.

⁷⁴ A nemrégén még a tudományos fantasztikum birodalmába tartozó eljárásokról lásd GALÁNTAI Zoltán, „MI, a szerző”, *Élet és Irodalom* 72, 23. sz. (2018. június 8).

mára odavetett javítás, több ott az olyan, ami nyomtatva is elgondolható lett volna, legfeljebb takarékosági okokból (vagy azért, mert idő hiányában Zrínyi nem futtatta végig őket)⁷⁵ maradhatott ki a bécsi kiadásból: mint Circe jellemzése, a „calamita” vagy az „ás-pis” magyarázatai, illetve az „iffiú” elíziójának metrikai kommentárja. Viszont ami érdekesebb: a nyomtatást megelőző napok lázas sietségében írott remekművet, a *Peroratiót* később sem másolta be a kéziratos kötetbe (helye pedig lett volna rá), annak ellenére, hogy láthatóan a nyomtatás után is használta, valamilyen körben talán terjesztette, kölcsönözötte is a kódexet. A záróvers valódi koncepciómódosulást hoz, az eredetileg *miles christianus*-ideállal záruló, az új római ideológia elvárásainak is megfelelő kompozíciót a sztoikus heroizmus irányába viszi.⁷⁶ Elképzelhető, hogy Zrínyi az évek teltével, a nyomtatás befejeződése után, ismét más lezárásra gondolhatott, amely azután végleg elmaradt. Bekerült viszont a kötetbe két fontos bejegyzés. Az egyik az *Orfeus I* mellé, s bizonyosan értő, irodalmilag művelt olvasóhoz szólt, olyanhoz, akinek pusztán egy forrás (Ariosto *Orlandója*) és néhány közkeletű reminiscencia (Marino, Ovidius, Petrarca)⁷⁷ nem elégíthette ki az imitációs ideálját („istud opus sine cura feci nec dignum apparet”).⁷⁸ A másik: a kötetben cím nélküli pásztoridill-pár fölé Zrínyi saját kezűleg írt közös főcímet: „Fantasia poetica”, amely egyszerre utal az „Az vadász elnyugszik ...”-ra és a „Te, ki gyönyörködöl ...”-re,⁷⁹ s ugyancsak az ariostói univerzumba lépteti át a képzett olvasót.⁸⁰ Az előbbi talán, az utóbbi szinte bizonyosan 1651 utáni. A kódex tehát a bécsi kiadás megjelenése után is használatban maradt, nyitott kompozícióként a szerző számára (az *Arianna* után következő két és fél levél, az epigrammák közepén ásitó négy és fél levél, a Feszület-himnusz követő nyolc levél hiátus mindegyike izgalmas olvasmányanyag),⁸¹ s virtuálisan a körülötte élő szűkebb körű, elit irodalmi nyilvánosság

⁷⁵ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 72, 74, 432. A magyarázó jegyzetek elmaradásában tipográfiai okok is közrejátszhattak: nem fértek a margóra a körbefutó dísz miatt. A Széchy–Badics-kiadás ezt megoldotta a széles szedéstükkörrel.

⁷⁶ Részletesen: BENE, *Az Adria szirénje*.

⁷⁷ Utóbbiakról lásd Kiss Farkas Gábor, „Epikus párhuzamok a Szigeti veszedelemben”, in Uő, *Imagináció és imitáció*, 259.

⁷⁸ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 516.

⁷⁹ Uo, 30; vö. 500.

⁸⁰ Az *Orlando VII.* énekében Ariosto leírja Ruggiero látogatását Alcina, a mágusnő szigetén. A Ruggierót fogadó lakoma közben Alcina zenészei szerelmi dalokat énekelnek: „Volt köztük, aki énekével a szerelem kínjait és örömeit tudta elmondani, vagy kitalált versekkel kedves fantáziaképeket adott elő.” („Non vi mancava chie, cantando, dire / D’amor sapesse gaudi e passioni, / O con invenzioni e poesie / Rappresentasse grate fantasie.” *Orlando furioso*, VII, 19.) Az Ariosto-hely (Dante és Longinosz mellett) hivatkozási pontja lett később a teremtő fantáziáról szóló úttörő értekezésnek is (Ludovico MURATORI, *Della perfetta poesia italiana* (Modena: Soliani, 1706), 1:152–187 [cap. 14], a „fantasia poetica” műfaji kategóriájáról: 158–159). Hogy talán Zrínyi is innen merítette a közös címötletet, az persze nem bizonyos – de valószínűsíthető, hogy Eusebia testi leírásának forrását is alig néhány strófényira találjuk e locustól. (Vö. 18. lj.)

⁸¹ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 498, 528, 534.

számára is. A fejlettebb irodalmi civilizációkban – nemcsak az Adria túlsópartján, hanem Zrínyiéktől délre, a dalmát tengerpart városaiban, Zadarban, Splitben, Dubrovnikban egyaránt – a kéziratosságnak kialakult egy „parazita”, másodlagos formája: nem a kizárólag kéziratban terjedő, kiadatlan vagy kiadhatatlan művekre gondolok itt, hanem a nyomtatásban megjelent munkák kéziratoltságának, kivonatainak, redakcióinak magas irodalmi kultúrát feltételező kéziratoltságának lenyomataira, amelyek a recepció újabb és újabb formáinak, módjainak és fázisainak lenyomatai.⁸² A *Syrena*-kódexet olyan kéziratnak gondolom, amely ennek a *másodlagos kéziratosságnak*⁸³ a csíraszerű felbukkanása, mintegy zéró fokú kiindulópontja. (A horvát *Sirena*-nak ismert egy olyan, feltehetően női olvasókör számára készült kéziratoltságos kivonata, amely a szerelmi költemények mellett kizárólag az eposz vérmes részeit szerkeszti össze⁸⁴ – a magyar nyomtatott *Syrena* korabeli kéziratoltságos redakciói közül pedig mind a Balassa-kódex töredékmásolata, mind az ún. „Radnótfáji másolat” továbbírt, újabb epigrammákkal bővített kompozíciója ide sorolható.)⁸⁵ Mindent összevéve tehát: a *Syrena*-kódexet olyan „kéziratoltságos kiadásnak” gondolom, amely egy szűk, elit olvasói kör számára azután is forgalomban maradt, hogy a szélesebb terjesztésre szánt, a nyilvánosság új dimenzióját megszólító bécsi kiadás napvilágot látott.

Az elméleti újdonság szintén a párhuzamos szövegközlésből adódik. Azzal, hogy Orlovsky egymással szembenfekvő oldalakon adja a kéziratoltságos és a nyomtatott szövegforrást, a közöttük eleve feltételezett hierarchikus viszonyt kérdőjelezi meg. A kézirat kilép a félárnyékból, a korábban elképzelt „kritikailag megállapítandó” szöveg nyersanyagából önálló, a nyomtatvánnyal egyenrangú, alternatív olvasmánnyá emelkedik. Az új kiadás látszólag Klaniczay Tibor elképzelését valósítja meg, ám a harmadik hasáb, az ideális főszöveg *nélkül*. Szinoptikus vizsgálódása nyomán Orlovsky arra jutott, hogy a *Mű, az Adriai tengernek Syrenaia* nem az egyik vagy a másik oldalon, hanem a kézirat és a nyomtatvány közötti virtuális térben valósulhat csak meg, időről időre, egy-egy új olvasatban. Nincs itt szó a ’minden hatalmat az olvasónak’ avantgardizmusáról, inkább arról, hogy Zrínyi oszcilláló szerzői szándékait a maguk változásteljesítésében lássuk. Lemondást jelent ez a konszenzusos szöveg megállapíthatóságáról (amely a kritikai

⁸² Zoran KRAVAR, „Varijante hrvatskoga kjiževnog baroka”, in Uő, *Nakon godine MDC: Studije o književnom baroku i dodirnim temama* (Dubrovnik: Matica hrvatska, 1993), 39–69.

⁸³ A kifejezés Tarnai Andor „másodlagos szóbeliség”-fogalmának ihletésére született – ORLOVSKY Géza egyik utolsó előadásában („Másodlagos írásbeliség a 17. században”, elhangzott A kora újkori kéziratoltság nyilvánosság működésének módszertani kihívásai és tanulságai – *Az értelmezés hatalma, III*, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2017. március 29.) az átfogó rendszerezés igényével javasolta bevezetését a 17. század atipikus jelensége, az újraerősödő kéziratoltság kutatására. (Az előadás felvétele: <https://mtabtk.videotorium.hu/hu/recordings/16105/masodlagos-irasbeliseg-a-17-szazadban>, hozzáférés: 2019. 10. 04.)

⁸⁴ Đuro NOVALIĆ, „Književni krug oko braće Nikole i Petra Zrinjskog”, *Kolo* 5, 3. sz. (1967): 212–221.

⁸⁵ Ld. NAGY Levente, „A *Syrena*-kötet radnótfáji másolata”, *Erdélyi Múzeum* 59, 3–4. sz. (1997): 298–306.

kiadásoknak a végső célja és társadalmi hasznosságuknak garanciája)? Igen is, meg nem is. Igen, amennyiben elvileg zárja ki, hogy bármely konszenzusos szöveg végleges legyen, és a pozitivisták szellemében értelmezett főszöveg egyszer s mindenkorra lezárja az oszcilláló szerzői intenció által megnyitott értelmezői játékkeret. Nem, mert attól, hogy a szövegkiadók döntések sorára, interpretációs műveletekre kényszerülnek, tehát kénytelenek felfedni, hogy „a szövegértés folyamatának nincs elkülönített filológiai és hermeneutikai szakasza”,⁸⁶ még nem csökken a munkájuktól elvárt filológiai szigor, a következetes érvelés követelménye. A relatív bizonyosság is bizonyosság – legfeljebb nehezebben használható önkényes aktualizálásra, mint az abszolút bizonyosság, amelynek ígézetében elődeink dolgoztak. Klaniczay Tibor saját, 1958-as *Syrena*-kiadása („... a bécsi kiadás javított, mai helyesíráshoz közelített, de az eredeti szöveg feltételezhető hangzását megőrző, a nyelvhasználat következetlenségeit megtartó átirat”)⁸⁷ nem egy „előzetes”, hanem a mai napig rendelkezésre álló legjobb olvasat. Ennél jobbat (újabbat, korszerűbbet) lehet készíteni, véglegesen nem. Orlovsky Géza szándékosan kerüli el kiadása bevezető apparátusában, hogy bárhol is valamely majdani, reménybeli definitív edíció alapjának tüntesse fel saját vállalkozása eredményét. A beígért kommentárok az ő elképzelése szerint nem egy ilyen „megállapított szöveghez”,⁸⁸ hanem ehhez a forráskiadáshoz készültek volna. Világossá tette, hogy a kutatás feladata a továbbiakban nem a Négyesy-kiadás javíthatása, hanem annak teljes revíziója lesz. Az értelmező olvasatokat tekintve pedig visszavezetett bennünket arra a pontra, ahol Kazinczy döntött („a rendet egészen megváltoztatnám”)⁸⁹ – és ránk hagyta a döntést, megnyitotta, élővé tette azt, amit muzeális tárgyként örökölt: a *Syrenát*.

⁸⁶ ORLOVSZKY, „A régi magyar textológia...” (4. lj.-ben i. h.)

⁸⁷ ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 16.

⁸⁸ A kifejezés arra a textológiai vállalkozásra utal, amelynek a Zrínyi-kiadás is sokat köszönhetett (ORLOVSZKY, *Zrínyi*, 22–23: Kerényi Ferenc Madách-kiadására (MADÁCH Imre, *Az ember tragédiája. Drámai költemény. Szinoptikus kritikai kiadás*, s. a. r., jegyz. KERÉNYI Ferenc [Budapest: Argumentum, 2005]), amely azzal, hogy a mintaszerű genetikai tükör mellett a szélesebb körű felhasználásra alkalmas „megállapított szöveget” is adott, minden elméleti fenntartás mellett is a saját olvasatát kanonizálta hosszú időre. A paradoxonról lásd S. VARGA Pál kritikáját: „Textológiák között”, *Holmi* 18, 3. sz. (2006): 410–421.

⁸⁹ A 2015-ös kiadás már legalább, ami a nyomtatott szöveg átirását illeti, megvalósította Kazinczy tervét, akiről tudjuk, hogy eredetileg betűhű edíciót képzelt el; mint Döbrentének írta: „Az én szándékom az vala, hogy betűről betűre, akkori orthographia szerént adom ki Zrínyit, csak ott engedvén változtatást, a’ hol látni, hogy vagy tolla, vagy a’ rakó [ti. a szedő] tévedt meg”. (1814. november 7; KAZINCZY, *Levelezése*, 12:154; idézi ORLOVSZKY, „A költői művek forráskiadásáról”, 11) A Kazinczy–Trattner-kiadás végül messze került ettől az ideáltól, Orlovsky Gézáé viszont még az eredeti elképzelésnél is szigorúbban tesz eleget neki.